

НОВІ НАПРЯМИ ІННОВАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Розглянуто нову пріоритетну інноваційну політику країн Європейського Союзу, організаційні та ринкові інновації в сфері НДДКР, обґрунтовано значення створення єдиного наукового та інноваційного загальноєвропейського простору, нової стратегії стимулювання інновацій.

Consider new innovative policy priority of the European Union, organizational and market innovation in research and development, grounded meaning creation of a single pan-European research and innovation space, a new strategy for stimulating innovation.

Ключові слова: інноваційна політика, НДДКР, мережа інноваційних регіонів, Європейська дослідницька рада, сьома рамкова програма.

Key words: innovation policy, R&D (Research and Development), network of innovative regions, European Research Council, Seventh Framework Programme.

ВСТУП

На початку XXI сторіччя країни Західної Європи взяли курс на прискорений розвиток інноваційної економіки. Зміна характеру і значення нововведень в економіці, заснованої на знаннях, об'єднання наукової, промислової, економічної, регіональної та соціальної політики в інноваційну, головною метою якої є підтримка середовища, сприяє створенню нововведень. Нова стратегія стимулювання інновацій, передбачає збільшення витрат на НДДКР за рахунок приватного сектора економіки. Загальне відставання Західної Європи від США та Японії у сфері перспективних технологій, від найновіших розробок у сфері енергозберігаючих технологій, розширення ЄС на схід — всі ці фактори лежать в основі розробки нових напрямів інноваційної стратегії Західної Європи.

В інноваційній економіці все більшого значення поряд з технологічними нововведеннями набувають організаційні та маркетингові, а сфера НДДКР перестає бути єдиним джерелом інновацій, хоча і залишається основною.

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧІ

Метою написання даної статті є аналіз та виявлення основних факторів впливу на формування та розвиток інноваційної політики Європейського союзу.

РЕЗУЛЬТАТИ

Постійний стрімкий розвиток Європейського союзу (ЄС) знову і знову набуває свого значення після чергового розширення. Вступ нових країн до лав членів ЄС призводить як до урізноманітнення можливостей в інноваційній сфері, так і до хитання раніше створеного механізму. Інноваційна політика ЄС є основним джерелом інновацій, саме тому відраховування коштів з бюджету країн членів ЄС саме у цю нішу економіки є найвагомим. Останнім часом відбувається об'єднання наукової, промислової, економічної, регіональної та соціальної політики в інноваційну. Тим самим поєднується основні, вагомі для сталого економічного розвитку сфери.

Курс на створення конкурентноспроможної інноваційної економіки був узятий в березні 2000 року в Лісабоні на самміті ЄС, а роком пізніше Рада Європи ухвалила низку конкретних завдань у сфері стимулювання інноваційного розвитку. Серед них основними були: збільшення частки витрат на НДДКР у країнах ЄС з 1,9 % до 3 % ВВП, перш за все, за рахунок асигнувань приватного сектора; подальша вертикальна і горизонтальна координація інноваційної політики; створення єдиного Європейського дослідницького простору з урахуванням розширення Євросоюзу.

У даний час ЄС в середньому спрямовує на НДДКР 2,3 % ВВП, у той час як США — 2,95 %, Японія — 3,12 % (у ряді європейських країн цей показник вищий: у Швеції — 3,3 %, Фінляндії — 3,1 %). У 2008 році ЄС витратив на НДДКР у галузі медичних технологій, авіації, фармацевтики та інших наукомістких сфер 164 млрд євро, а США — 288 млрд євро. Якщо в США частка приватного сектора у загальних витратах на НДДКР складає 68,2 %, то в ЄС — 56,3 %. У Європейському Союзі приблизно 65 % НДДКР, які фінансуються національними урядами, реалізуються в університетах та дослідницьких державних інститутах. У той же час, наприклад, у США, біля половини державних фондів, які фінансують НДДКР, орієнтовані на підприємства, а у Японії державне фінансування НДДКР майже повністю спрямоване на підприємства. Серйозно відстає ЄС і за показниками інноваційної активності, зокрема за часткою у ВВП венчурного капіталу, капіталізації нових компаній, ринку інформаційних технологій, а також за питомою вагою нових продуктів на національних ринках [3, с. 60].

Відставання Західної Європи від конкурентів багато в чому викликано специфічними рисами цього регіону, зокрема високою часткою держсектора, недостатніми стимулами до підприємництва, відмінностями в національних інноваційних системах, характером і ступенем інноваційного розвитку держав-членів Євросоюзу. В результаті розширення ЄС нові члени принесуть власні негативні особливості науково-технічного розвитку, що залишилися від планово-державної економіки. Останнім часом ЄС зміг домогтися

певних зрушень у реалізації стратегії інноваційного розвитку. Ряд країн (зокрема Великобританія) збільшили свої витрати на НДДКР або відмовилися від їх запланованого скорочення (Франція), почали використовувати нові механізми стимулювання інноваційної діяльності у підприємницькому секторі [8, с. 97].

Відсутність серйозного прогресу в інноваційному розвитку, проблеми в зв'язку з розширенням Євросоюзу, старіння нації — всі ці фактори лягли в основу пропозиції Єврокомісії з нових напрямів інноваційної політики. Ці пропозиції сформульовані в документі "Інноваційна політика: сучасні підходи в контексті Лісабонської стратегії", де виділені наступні пріоритети розвитку:

- поліпшення інноваційного середовища шляхом посилення інноваційної складової всіх напрямів національних політик та їх інтеграції;

- стимулювання ринкового попиту на інновації та використання концепції "лідуючих" ринків, що передбачає підтримку ринків, найбільш сприйнятливих до нововведень;

- стимулювання інновацій у державному секторі, подолання бюрократичного консерватизму державної адміністрації;

- посилення регіональної інноваційної політики [10, с. 46].

У кінці 90-х років відбулося об'єднання наукової, промислової, частково економічної та регіональної політики в інноваційну, яка набула системного характеру. Її головною метою стала підтримка середовища, яке сприяє створенню нововведень. Уряди майже всіх західноєвропейських країн прийняли програми стимулювання інноваційної діяльності, спрямовані, насамперед, на поширення нововведень. Одне з основних місць у реалізації цих програм зайняли інституційні зміни. Були докладені зусилля щодо формування структурних елементів та механізмів здійснення інноваційної політики. Незважаючи на національні відмінності в підходах, можна виділити три загальні аспекти.

1. Освіта нових адміністративних структур, заснованих на системному характері інновацій. Ряд країн (Великобританія, Німеччина) змінили функції міністерств або створили нові міністерства, що займаються питаннями інноваційної політики. У Фінляндії очолювана прем'єр-міністром Рада з наукової та технологічної політики несе відповідальність за стратегічний розвиток і координацію цієї політики, а також інноваційної системи в цілому. В Іспанії уряд сформував у рамках національної інноваційної програми (PROINOV — the Integrated Program for Innovation) координаційну структуру в сфері інноваційної політики під керівництвом прем'єр-міністра.

Внесено також зміни в механізм координації — створено нові координуючі органи (інноваційні ради) або до компетенції вже існуючих наукових рад включені питання інноваційної діяльності.

2. Визнання на урядовому рівні інновацій життєво важливим фактором економічного розвитку, проведення широкої урядової кампанії з проблем нововведень. Активізація діалогу між науковим співтовариством, промисловістю та громадськістю.

Практика проведення інформаційних кампаній поширена у Великобританії і Німеччині. В Іспанії створений Форум інформаційного суспільства, одним з головних завдань якого є стимулювання координації діяльності уряду, різних промислових і громадських організацій при розробці Національного плану дій щодо створення інформаційного суспільства.

3. Використання нового механізму прогнозування та вироблення пріоритетів "Передбачення" ("Foresight") для формування національної інноваційної стратегії. Його мета — визначити стратегічні напрями досліджень й інновацій. Необхідні для підвищення конкурентоспроможності країн [7, с. 39].

Заходи з координації проведено також на рівні ЄС. У Європейській Раді відбулося об'єднання рад з внутрішнього ринку, промисловості та дослідних рад до Ради з конкурентоспроможності. У рамках Єврокомісії проходять регулярні зустрічі Групи комісарів з проблем зростання, зайнятості та стійкого розвитку.

Велике значення для координації національних інноваційних політик мають заходи ЄС зі збору, аналізу, оцінки та поширення інформації про стан інноваційної діяльності в країнах-членах і найбільш успішних прикладах інноваційної політики. У їх числі:

- тренди інновацій у Європі (The Trend Chart on Innovation in Europe) — поширення успішних прикладів інноваційної політики;

- європейський інноваційний таблоїд (The European Innovation Scoreboard) — щорічні дані про стан науки, техніки, інноваційної поведінки компаній та інноваційного середовища;

- спеціальні обстеження конкретних аспектів інноваційної політики, включаючи ставлення компаній до нововведень Інновометр (The Innovometer);

- діяльність електронної служби інформації ЄС з НДДКР та інноваційної політики — CORDIS, в рамках якої надаються також відомості про можливості використання результатів робіт за проектами ЄС (Technology Marketplace).

Всі ці інформаційні заходи виходять за рамки програм НДДКР, що фінансуються з фондів ЄС, і охоплюють всю інноваційну діяльність країн Західної та центральної Європи [2].

За останні 10 років у країнах ЄС значно зросло значення регіонального науково-технічного та інноваційного співробітництва. Поява нових технологій і глобалізація економіки, а також обмеженість урядових бюджетів призвели до підвищення ролі регіонів у здійсненні економічної діяльності. В результаті регіональна влада все ширше налагоджує контакти з зацікавленими колами за кордоном на субрегіональному рівні. Одночасно регіональні проблеми вирішуються шляхом тісних контактів центрального уряду і місцевої влади. Оскільки останнім часом відомі технічні, економічні та соціальні потреби регіонів. Таким чином, в останні роки все більш тісно переплітаються три рівні формування регіональної політики (політика, що здійснюється самими регіонами, регіональний компонент федеральної інноваційної політики та наднаціональної політики ЄС).

Зміна характеру національних науково-технічних політик, що роблять основний акцент на поширення нових знань в економіці, також підвищило значення регіонального аспекту інноваційної політики. В результаті регіональна політика дедалі більше набуває структурний, а не перерозподільний характер. Федеральний уряд грає домінуючу роль у фундаментальних дослідженнях і підготовці наукових кадрів, а регіони все більшою мірою впроваджують в життя політику розповсюдження інновацій.

Інноваційна політика стала складовою частиною національної регіональної політики, однак, як правило, національні уряди віддають перевагу вже розвинутим в науково-технічному відношенні регіонах. Держава надає допомогу відсталім регіонам не стільки у розробці інноваційної політики та розвитку інфраструктури. Пом'якшення диспропорцій технологічного регіонального розвитку є переважно функцією ЄС.

Основне місце в цьому напрямі діяльності приділяється Мережі інноваційних регіонів (Forum of Innovation Regions) та локальній мережі центрів з розповсюдження інновацій (Innovation Relay Centres — IRC).

Мережі інноваційних регіонів являють собою їх національні й транснаціональні об'єднання у сфері розробки та обміну досвідом щодо інноваційної стратегії. Центри з розповсюдження інновацій мають статус незалежних консуль-

таційних організацій в галузі технології та бізнесу, які отримують допомогу від Єврокомісії з підприємництва. Вони надають допомогу інноваційному бізнесу за наступними напрямками: трансфер технологій; комерціалізація результатів НДДКР, включаючи питання інтелектуальної власності; розвиток адаптаційних можливостей компаній до нової технології, у тому числі знаходження і зведення разом потенційних партнерів співробітництва; здійснення транснаціональних інноваційних ініціатив; поширення інформації про інноваційну політику ЄС [5, с. 37].

Нові напрями стратегії Євросоюзу в сфері інноваційної політики отримали розвиток у його сьомій Рамковій програмі НДДКР на період з 2007—2013 роки.

Загальний бюджет програми становить понад 52 млрд євро. Порівняно з попередньою системною програмою РП6 цей показник істотно збільшився (41% за цінами 2004 року, 63% за поточними цінами), що відображає високу пріоритетність досліджень у Європі.

6 квітня 2006 року Європейська Комісія затвердила позицію щодо нової програми ЄС з досліджень. Маючи підназву "Будівництво європейського дослідницького простору знань для зростання", Сьома рамкова програма (РП7) надає новий імпульс розвитку та підвищенню конкурентоспроможності Європи, підкреслюючи, що знання є найбільшим європейським ресурсом. Ця програма більше, ніж попередні, приділяє увагу міжнародному співробітництву, що підтримується на всіх щаблях програми, та дослідженням, що відповідають потребам економіки. Також вперше програма надасть підтримку найкращим європейським дослідженням після створення Європейської Ради з Досліджень. У центрі уваги всієї програми буде майстерність, бо саме це відіграватиме роль в розвитку глобальної конкурентоспроможності Європи. Іншим пріоритетом буде спрощення та полегшення участі у програмі через заходи, що стосуються процедури та раціоналізації інструментів. Незважаючи на, в цілому, новий підхід, багато елементів будуть застосовуватися знову: на практиці, для більшості учасників сама програма не зміниться, але участь у ній стане простішою.

Структура 7РП включає чотири спеціальні програми, які відповідають основним напрямкам політики ЄС в області наукових досліджень:

1. "Співробітництво": підтримка науково-дослідницьких проектів міжнародного співробітництва, включаючи співробітництво з третіми країнами, в рамках виділених десяти тематичних областей.
2. "Ідеї": підтримка передових наукових досліджень через Європейську науково-дослідницьку раду (ERC).
3. "Люди": підтримка вдосконалення людських ресурсів в сфері досліджень і технологій.
4. "Ресурси": підтримка розвитку дослідницької інфраструктури, дослідницької діяльності для розвитку малого і середнього бізнесу, дослідницького потенціалу європейських регіонів.

Програма "Співробітництво" підтримує всі типи дослідницької діяльності, що здійснюються різними дослідницькими інституціями у рамках транснаціональної співпраці (зокрема, із країнами з-поза меж ЄС).

Діяльність програми розподілена на 10 тем: здоров'я, продукти харчування, сільське господарство, рибальство та біотехнології, нанотехнології, енергетика, охорона довкілля та боротьба проти змін клімату, транспорт (проект програми), суспільно-економічні та гуманітарні науки, космос, безпека.

Програма "Люди" (або Програма імені Марі Кюрі) — один із головних механізмів забезпечення мобільності дослідників у Європі та приваблення найбільш обдарованих дослідників з усього світу до ЄС. Ця ініціатива реалізує один із найбільших пріоритетів сучасної Європи: дедалі більшу транснаціональну мобільність науковців, вчених, студентів,

викладачів та працівників. Якщо програми "Erasmus" та "Erasmus Mundus" спрямовані на забезпечення мобільності студентів, викладачів та академічного персоналу, програма імені Марі Кюрі надає кошти для забезпечення мобільності науковців та дослідників. Програма має 5 складових: початкове професійне навчання (initial training), професійне навчання (life-long training), партнерство між дослідницько-навчальними закладами та промисловістю/бізнесом (Industry-Academia Partnerships and Pathways), міжнародний вимір.

Програма "Дослідницький потенціал" має на меті зміцнити дослідницький та інноваційний потенціал у Європі. Конкретними спрямуваннями програми є фінансування проєктів, спрямованих на: розвиток дослідницької інфраструктури, розвиток дослідницької діяльності у малих та середніх підприємствах, розвиток дослідницького потенціалу європейських регіонів, інтеграція дослідницької діяльності до структур європейського суспільства, підтримка послідовного розвитку дослідницької політики, міжнародна співпраця.

Програма "Ідеї" — новий напрям у Сьомій рамковій програмі. Його базова ідеологія — не лише сприяти дослідницькій співпраці між інституціями чи більшій міжнародній мобільності науковців, але й підтримувати найбільш інноваційні ідеї, що їх розробляють та втілюють європейські дослідники [9, с. 8].

Для цього наприкінці 2007 року у ЄС було засновано спеціальну інституцію — Європейську дослідницьку раду (European Research Council, ERC). Її завдання — "стимулювати найліпших, по-справжньому креативних науковців, дослідників та інженерів для здійснення сміливих досліджень" (формулювання офіційного сайту Ради). Одним із ключових понять, що лежать в основі Програми "Ідеї" та роботи Європейської дослідницької ради — це поняття "межових досліджень" (frontier research). Програма закликає науковців, з одного боку, "виходити поза усталені межі знання та кордоні наявних дисциплін", а з іншого — досліджувати ще не вивчені сфери, що нині перебувають "на межі" людського знання.

Підсумком кожного інтегрованого проєкту, на відміну від проєктів попередніх рамкових програм, повинні бути конкретні результати, тобто інновації. Основна увага приділяється малим і середнім організаціям.

Мета мереж з обміну досвідом — підвищення якості НДДКР шляхом не тільки об'єднання "критичної маси" ресурсів, але і накопиченого досвіду. Завдяки плануванню спільних робіт мережі покликані допомогти подолати розривність та фрагментарність європейських наукових досліджень. Серед основних завдань — ліквідація організаційних, культурних та кадрових бар'єрів на шляху довгострокової інтеграції наукового потенціалу учасників мережі.

Створення єдиного Європейського дослідницького простору передбачає залучення до нього не тільки старих, але і нових членів ЄС, а також держав, що підписали угоду про науково-технічне співробітництво (Україна, Росія, Мальта та Індія).

Особлива роль при цьому відводиться країнам з економікою, що розвивається та країнам з перехідною економікою. Щодо України та інших країн СНД передбачаються спільні зусилля, спрямовані, по-перше, на стабілізацію їх наукового потенціалу, по-друге, на вирішення проблем, вони мають взаємний інтерес у таких галузях, як охорона здоров'я та забезпечення екологічної безпеки (включаючи ядерну), енергетика, нерозповсюдження озброєнь. Допомога в роботі з країнами СНД надасть ряд організацій, зокрема Міжнародна асоціація зі сприяння співпраці з науковцями з нових незалежних держав колишнього СРСР, Міжнародний науково-технічний центр у Москві, Український науково-технічний центр у Києві [1, с. 416].

Загальноєвропейська підтримка також різних способів фінансування у сфері ризикового капіталу, зокрема це такі

організації, як Venture Consort або Euratech Capital, які здійснюють ризикові капіталовкладення у європейські підприємства та розвивають транснаціональні високотехнологічні проекти.

У теперішній час ЄС намагається переорієнтувати діяльність в інноваційній сфері відповідно двом основним напрямкам: перше — перенесення підтримки з НДДКР на підвищення конкурентоспроможності товарів та послуг у світовій економіці; друге — орієнтація інноваційної діяльності окремим галузям та секторам економіки на співробітництво усій сукупності галузей і секторів. Відповідно Європейській Комісії це повинно дозволити переорієнтувати промислову політику із директивної та галузевої у політику горизонтального співробітництва. У таких рамках політика НДДКР повинна застосовуватися на першочергових проектах з розвитку ключових технологій, які спроможні здійснювати прямий вплив на підвищення конкурентоспроможності європейських підприємств. Прикладом цього "горизонтального підходу" є сприяння розвитку суміжних технологій, застосування яких охоплює декілька секторів економіки [4, с. 8].

На макроекономічному рівні європейська інтеграція призвела до трьох основних результатів, які впливають на життєздатність та умови розвитку інноваційних підприємств.

По-перше, відбулося зближення та полегшення умов доступу на національні ринки, що призвело до розширення нових можливостей для інноваційних підприємств: це дозволяє досягти більшого обсягу виробництва, менших витрат на дослідження та науково-технічний розвиток.

По-друге, посилення конкуренції, яке пов'язане із європейською інтеграцією, здійснює вплив на можливості розвитку інноваційних фірм та загартує їх для конкурентоспроможної боротьби за рамками ЄС.

По-третє, відкриття національних державних ринків для сукупності інноваційних підприємств впливає на зростання конкуренції на цих специфічних ринках та призводить до збільшення проблем із державними агентствами, які надають підтримку підприємствам на національному рівні [6, с. 78].

ВИСНОВКИ

Європейський Союз здійснює з першого дня свого існування політику активної конкуренції в інноваційній сфері, яка має тенденцію до зміцнення на всіх національних просторах країн-членів.

Аналіз інноваційної сфери ЄС щодо Японії та США демонструє затримку розвитку європейських показників протягом останніх десятиріч. Статистичні показники вказують на необхідність збільшення країнами ЄС науково-дослідницьких зусиль, однак у теперішній час відбувається зниження обсягів коштів на НДДКР в цілому по Європі, які фінансуються урядами. Показники технологічної конкурентоспроможності, такі як динаміка експорту промислових товарів, рівень високотехнологічних товарів у загальному обсязі експорту, дані відносно патентів та ліцензій, підтверджують, що європейське становище у більшості технологічних секторів демонструє порівняльну слабкість щодо своїх головних конкурентів.

До причин відставання ЄС в інноваційній сфері порівняно із США та Японією можна віднести такі:

- недостатньо сильна взаємодія між університетами, державними дослідницькими лабораторіями та підприємствами;
- затримка розвитку секторів, виробників нових комунікаційних та інформаційних технологій;
- слабкість у запровадженні результатів НДДКР у виробництво;
- державне фінансування НДДКР здебільшого спря-

мовується в університети та НДІ, а не на підприємства;

- обмежений розмір коштів ЄС, які інвестуються в НДДКР.

Разом з тим, існують і позитивні тенденції в регулюванні інноваційної сфери в ЄС. До них слід віднести такі:

- існування великої кількості програм з підтримки інновацій у різних галузях;
- здійснення політики активної конкуренції в інноваційній сфері на світовому ринку;
- підтримка "Європейських інноваційних підприємств-чемпіонів";
- відкриття внутрішніх державних ринків для підприємств інших країн-членів ЄС;
- переорієнтування державної фінансової підтримки на прикладні дослідження на доконкурентній стадії.

Досвід Європейського Союзу приводить до висновку, що для успішного розвитку інноваційної сфери держава повинна сприяти більш тісному співробітництву між освітніми установами, державними та приватними дослідницькими організаціями і підприємствами; підвищенню рівня впровадження інновацій у виробництво; збільшенню витрат на НДДКР, перерозподілу державного фінансування НДДКР від дослідницьких установ до підприємств, реалізації великої кількості програм з підтримки інновацій; підтримці інноваційних підприємств-лідерів; створенню мережі розповсюдження технологій та фінансування інновацій; здійсненню політики активної конкуренції в інноваційній сфері на світовому ринку.

Література:

1. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004—2015 роки) "Шляхом Європейської інтеграції" / Авт. кол.: А.С. Гальчинський, В.М. Геєць та ін.: Нац. ін-т стратегічних досліджень. — К.: ІВЦ, Держкомстату України, 2004. — 416 с.
2. Механизм формирования и реализации государственных научно-технических программ за рубежом: Аналитический обзор. — М.: ВНИИЦ, 2006.
3. Європейська інтеграція і глобальні проблеми сучасності / Буряк П.Ю., Гупало О.Г. — К.: Хай-Тек Прес, 2007. — 60 с.
4. Посібник "Від ідеї до продукту" / Янворський М.С., Ригель М.І. — Львів, 2009. — 8 с.
5. Програми та інструменти інноваційного розвитку економіки Європейського Союзу. Українські проєкції: міжнар. конф., Київ, листоп. 2006 / Редкол.: Смертенко П. С., Колемієць О. В., Кінько Т. А. та ін. — К.: Т. А. Кінько, 2006. — 37 с.
6. Європейська інтеграція: крок за кроком / Д. Корбут, В. Замятін, І. Підлуска та ін. — К.: Європа XXI, 2001. — 78 с.
7. Розширення Євросоюзу: сценарій, проблеми, наслідки // Еллан М., Іванов І. Науково-практичний збірник матеріалів. — К.: Мінекономіки України, CDG, 2000. — 39 с.
8. Выявление проблем развития до создания интеграционных объединений / А.С. Ванюшкин 2004. — № 56, Т. 1. — 97 с.
9. Сьома рамкова програма — інструмент реалізації інноваційної політики Європейського Союзу / Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності: Збірник наукових праць / Андрощук Г.О. — Маріуполь: Вега-Принт, 2009. — 8 с.
10. Розвиток інноваційної і науково-технічної політики Європейського Союзу в умовах реалізації нового циклу Лісабонської стратегії економічного зростання і зайнятості / Бочарова Н. // Теорія і практика інтелектуальної власності. — 2009. — № 1. — 46 с.

Стаття надійшла до редакції 08.04.2010 р.